

Silvia Lăpădat

NICOLAE MILESCU
ÎN FAȚA UNEI LUMI ÎNCHISE

Editura ZVEN

str. Boerescu Zaharia, nr. 2, R3/3
130059, Târgoviște, Dâmbovița
tel./fax: 0345 401 330; mobil 0765 464 304
zven.print@gmail.com | www.zven.ro

Procesare text – Mariana Briceag
Tehnoredactare – Ion Anghel
Coperta – după o idee a autoarei

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LĂPĂDAT, SILVIA

Nicolae Milescu în fața unei lumi închise Silvia

Lăpădat. - Târgoviște: Editura ZVEN, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8955-04-9

SILVIA LĂPĂDAT

NICOLAE MILESCU
ÎN FAȚA UNEI LUMI ÎNCHISE

Târgoviște, 2018

Referent științific:
Prof. univ. dr. Dan Horia Mazilu

Copyright © 2018 SILVIA LĂPĂDAT. All right reserved

Acest volum este protejat prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, fără permisiunea scrisă a deținătorului copyright-ului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepesc conform legilor în vigoare.

Cuprins

Considerații preliminare	7
Capitolul I	
DE LA „SECRETARIUS” LA „VEL SPĂȚAR”	8
1.1. Ascensiunea	8
1.2. Incertitudini asupra originii	16
1.3. Viața – o perpetuă pelegrinare	19
Capitolul II	
NICOLAE MILESCU – PRODUS AL GÂNDIRII UMANISTE	28
2.1. Activitatea în Rusia	28
2.2. Problema autenticității în Jurnal de călătorie și Descrierea Chinei	41
2.3. Milescu, literat - geograf – etnograf	51
Capitolul III	
MILESCU ÎN FAȚA UNEI LUMI ÎNCHISE	60
3.1. Jurnalul de călătorie, metaforă a drumului	60
3.2. Orașe și provincii	77

3.3. Religia	82
3.4. Obiceiuri.....	87

Capitolul IV

CEREMONIALUL CA FORMĂ DE MANIFESTARE RITUALĂ93

4.1. Ceremonialul de la curte	93
4.2. Ultimii ani (1678-1708).....	103
4.3. Observații asupra misiunii diplomatice în China	109

Bibliografie selectivă.....113

Considerații preliminare

Nicolae Milescu își înscrie activitatea în „strădania” de promovare a literaturii române în Europa. În secolul XVII, literatura națională se rezuma doar la scrieri religioase în folosul literaturii bisericești. În a doua jumătate a secolului XVII se observă o renaștere culturală românească. Umanismul promova reînvierea culturii antice, grecești și latine, opusă obscurantismului medieval. Înseamnă artă și literatură, știință și învățământ, tipar și carte în general. Milescu face cunoștință la Iași cu clasicismul grec și latin, cu filosofia neoaristotelică, cu logica și metafizica, cu poetica și gramatica, și se simte încurajat și îndemnat să-și dovedească gândurile și cunoștințele: *Despre rațiunea dominantă, Carte cu multe întrebări foarte de folos*, traducerea *Vechiului Testament*. Ștefan Pascu afirmă că Biblia era socotită alături de Homer, Aristotel, Cicero, Lucrețiu, o dovadă a culturii erudite a cărturarilor diferitelor vremi. Ideea superiorității omului cultivat față de cel necultivat era împrumutată din *Odele* lui Horațiu.

Lucrarea de față își propune să pună sub lumina reflectorului această personalitate complexă și controversată: diplomat, literat, geograf, istoric, etnograf, dar și o cultură și o civilizație aparte, închisă, care nu numai că refuză să se dezvăluie, dar își caută mijloace de ferecare când se simte amenințată de ochiul „străinului”.

Capitolul I

DE LA „SECRETARIUS” LA „VEL SPĂTAR”

1.1. Ascensiunea

Ne aflăm în vârtoarea anilor 1650, în ultimii ani de domnie ai lui Vasile Lupu, într-o perioadă de trecere de la medieval la modern, având loc o schimbare nu numai a realităților din Moldova, dar și a realităților din Țara Românească. Românii sunt și au fost întotdeauna influențați de principiile europene și asta din mai multe motive: fie de ordin politic, economic, fie de ordin moral. Nu am fost o țară puternică care să ne opunem stăpânirilor și influențelor străine, toate evenimentele din Europa au avut puternice ecouri și la noi, astfel odată cu războiul de treizeci de ani, care a pornit de la luptele dintre imperiali și cehi, apoi s-a extins în tot Imperiul Habsburgic, a avut răsunet și la noi. La război au participat și Principatul Transilvaniei, Țara Românească și Moldova.

Simultan cu aceste incertitudini legate de viața politică, a ieșit la iveală conștiința unității de neam, de limbă, de origine și s-au ridicat importanți oameni de cultură cum ar fi: Șerban Cantacuzino, Nicolae Milescu, Alexandru Mavrocordat. Dacă în

epoca medievală, românii foloseau limba slavonă și limba română, acum au fost înlocuite cu limba română, limba literară a poporului român, care a permis o comunicare mai largă între sat și oraș, între laici și clerici, între literatura sacră și literatura profană, toate acestea fiind afirmate de răspândirea tiparului, dar și de apariția unor școli la care aveau acces toate categoriile sociale.

Nicolae Milescu s-a născut la 1636. Nicolae Iorga afirma că s-a născut la Milești, ipoteză care a fost infirmată pentru că în 1636, Mileștii era domeniul familiei Cehan: se poate însă emite ipoteza că s-a născut la Zlătărești, ținutul Vasluiului. Originea sa a fost îndelung dezbătută, au existat polemici pe acest motiv, și de aceea vom reveni ulterior la această temă pentru a o discuta pe larg; ideea este că el întotdeauna s-a semnat „Nicolaus Spatarius”, niciodată Nicolae Milescu. Numele „Milescu” i s-a adăugat după ce a ieșit la iveală cronică lui Ion Neculce, tipărită de Mihail Kokălniceanu în 1845.

La vârsta de șapte ani a fost înscris la școala „domnească” din Iași, unde se studia: gramatica, retorica, teologia, limba elenă, limba latină, slavona. O astfel de școală funcționa și la Târgoviște „schola greca e Latina” și aceste școli erau create după modelul celei de la Kiev, dar după 1647, sub influența contrareformei ortodoxe, au fost abandonate textele latine și abordate cele răsăritene, bizantine. Odată cu dobândirea conștiinței naționale, a existat o perpetuă întrebare în literatura noastră: De ce nu avem specific național? De ce nu avem literatură care să ne reprezinte? Iată de ce: dacă

răsfoim cronicile literare, lucrările istorice „Letopisețele”, observăm că istoria noastră a fost un lung șir de războaie, nu numai de apărare împotriva invadatorilor, dar și răzmerițe și comploturi, ceea ce i-a determinat pe unii scriitori contemporani să pună semnul egalității între români și trădare. Înainte să ajungem prea departe cu exegezele, să cântărim mai bine aspectele pozitive pe care le-a avut această adoptare a ideilor venite din afară.

Toate istoriile literare afirmă că Nicolae Milescu la unsprezece ani, pleacă la Constantinopol să studieze la „Marea Școală a Patriarhiei”. Această călătorie a fost deschizătoare de drumuri și i-a deschis apetitul pentru alte numeroase călătorii ce vor urma. Călătoria la Istanbul ar fi fost prilejuită de plecarea la studio a lui Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu. Acest fapt este contestat de Mircea Anghelescu „Ipoteza lui P.P. Panaitescu, după care Milescu ar fi studiat la Constantinopol între 1645-1650 la Academia ortodoxă nu se poate susține”¹. Milescu ar fi avut doar zece-doisprezece ani, iar cursurile Academiei erau urmate de bărbați de cel puțin douăzeci de ani. Cu siguranță, la Constantinopol, Milescu nu a studiat scrisul și cititul, ci a urmat cursuri superioare. El nu vorbește despre studiile sale acolo, spune doar că Gavril Vlasios i-a fost profesor. Afirmția „are probabil valoarea unei declarații de principiu, Milescu revendicându-se ca un discipol al lui Gavril, nu ca elev în sensul precis al cuvântului”². Faptul că știa latinește e posibil să fi învățat la o școală catolică pentru că la „Trei Ierarhi” nu se studia Latina. La școala Patriarhiei, se

educau spirite ortodoxe și se cultiva dorința de eliberare a numeroase popoare asuprite de Poartă, studiul se baza pe tradiționalismul ortodox, încadrat de elemente religioase, înclinat spre asceză, crezând în profeții și semne și pe altă parte o solidă instrucție umanistă.

În acest timp, în Moldova, realitățile se schimbaseră, Vasile Lupu fusese detronat și locul său a fost luat de fostul său logofăt, Gheorghe Ștefan. Radu Boureanu își împănează cronica despre viața lui Nicolae Milescu cu numeroase întâmplări ce țin de viața ascunsă, intimă a acelor timpuri, a căror veridicitate nu poate fi nici afirmată, nici contestată. De exemplu, se zvonea că Vasile Lupu s-ar fi atins de soția logofătului Gheorghe Ștefan, iar după fuga lui Vasile Lupu la Hotin, i-a lăsat pe fiul său Ștefăniță, în vârstă de doisprezece ani și pe doamna Elena în voia sortii și astfel lui Ștefăniță i-a fost tăiat nasul ca să nu mai aspire la domnie „Moldovanului să-i furi banul, să-i calci avutul, rău e, dar e cum i-ai scoate un ochiu sau i-ai înfige o țeapă în inimă, când te atingi de femeia lui”³.

Mai există o întâmplare legată de firea lui Neculai. Într-o zi, fratele său, Apostol, primește o carte de la hatmanul și pârcălabul de Suceava, Gavrilă, cum că fratele său, Neculai ar fi vândut un țigan (se știa că pe atunci, țiganii aveau statutul de robi) căpitanului Radu din țara muntenească, pe douăzeci și cinci de galbeni, dar țiganul era al mănăstirii. Ca să-l scape de această „poznă”, Apostol își trimite sluga să-i ducă starețului douăzeci și cinci de galbeni, iar acela „să-i dea carte” cum că ar

fi primit bani. „Și firea și-o recunoștea” [Nicolae Milescu] jinduitoare de mări, de suiri de trepte, către cetățile visate ale faimei și averilor”⁴. Apostol era o fire domoală, nu-l atrăgea cetatea de scaun, în schimb Neculai (iată o modalitate în care Radu Boureanu își adună toate mijloacele să-l transforme în personaj palpabil și veridic) „Eu, unul, iartă-mă, frate, dar n-aș putea să-mi prăfuiesc cișmele numai pe căile Vasluiului. Sunt atâtea glasuri - care mă îndeamnă și mă strigă de îndeparte, încât uneori nu mai știu hotărî încotro să-mi doresc drumul”⁵.

Dorind ca istoria să poarte amprenta personalității sale, intră în slujba noului domn Gheorghe Ștefan (1653-1658) și este numit probabil grămătic domnesc „secretarius”, dar această funcție nu e nici confirmat, nici infirmat de izvoare contemporane. Această investiție i-a servit probabil drept ucenicie în descoperirea tainelor diplomatice în Țara Moldovei: a aflat despre acordul încheiat cu principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II, cum țara sa stabilise legături cu statele protestante din jurul Marii Baltice, Suedia, Principatul de Brandenburg cu al cărui ajutor sperau să se elibereze de Poartă, de tratatul moldo-rus, posibilitatea eliberării Europei de sud-est cu ajutorul Rusiei.

Posterior domniei lui Gheorghe Ștefan, a fost adus un nou domn, Gheorghe Ghica, iar Nicolae Milescu a urcat ierarhic pe scara socială, devenind „capucchaie” la Poartă și beneficiind și de bunăvoința boierilor moldoveni, este avansat în calitatea de „al doilea spătar” sau „vtori spătar”, fiindcă marele spătar era la acea vreme Darie Cărbăț. În 1659, primește o misiune

de a pleca în Transilvania în fruntea unei armate de circa o mie de oameni, pentru a-l opri pe principele Gheorghe Rákóczi. Unii istorici vorbesc că Nicolae Milescu ar fi încercat să i se piardă urma, alții spun că armata s-ar fi retras la apropierea lui Rákóczi ceea ce dovedește că Milescu nu iubea războiul și că întotdeauna a ales calea diplomatică. Fiindcă intervenția a fost un insucces, Gheorghe Rákóczi a fost reales principe, iar Gheorghe Ghica a fost numit domn al Țării Românești (1659-1660), iar Milescu și-a urmat protectorul, venind la București și primind dregătoria de „vel spătar” (mare spătar) funcție pe care și-o va adăuga la prenume, dar cu toate acestea nu s-a implicat în viața politică a Munteniei. În 1660, Gheorghe Ghica s-a găsit în imposibilitatea de a plăti haraciul, iar Poarta a poruncit transformarea Munteniei în pașalâc. Nicolae s-a întors la Iași și se va intitula tot restul vieții „biv vel spătar”⁶ (fost mare spătar). Fiind născut în Moldova, se pare că întotdeauna a iubit pământul moldovenesc, mai mult ca oricare altul și oriunde s-ar fi aflat ochii îi erau întorși către origine. „Pământul și aerul Moldovei priește mai bine decât prin străini”⁷.

Întors la Iași, îl găsește pe Ștefăniță-vodă, al doilea fiu al lui Vasile Lupu, dobândește o mare influență asupra domnului, ceea ce trezește ura și invidia a numeroși boieri. Radu Boureanu vorbește despre un episod a cărui veridicitate P. P. Panaitescu și mulți alții o contestă. Ștefăniță-Vodă ar fi aflat de scrisoare pe care Milescu o scrie lui Constantin Șerban și îl îndeamnă să se ridice cu oaste, să-l alunge pe Ștefăniță. Aflând toate acestea, dar și faptul că Milescu l-ar fi

trădat și pe tatăl acestuia, cum a fost smuls de la sânul mamei și însemnat la nas, poruncește unui călău „Crestați-i nasul, că i-a trecut de vârf”⁸.

Repetatele schimbări la domnie, nestatornicia Principatelor în acea epocă, comploturile, trădările. Poarta, toate acestea i-au îngăduit lui Nicolae Miclescu să-și facă o carieră. El a renunțat a căuta onoruri în „patria mamă” și a încercat să le dobândească în alte țări. Avea o cultură impresionantă și o inteligență ascuțită, cunoștea clasicii, erudiția sa cuprindea atât pe autorii greci cât și pe cei latini, precum și teologia ortodoxă.

A existat întrebarea cum a fost el perceput în epocă, el știa cel mai bine că era iubitor de lux și onoruri. Iată cum s-a păstrat memoria lui în cronică lui Neculce: „Eră un boier Nicolai Miclescu Spătar, de la Vaslui de moșia lui, prea învățat și cărturar și știa multe limbi: elinește, slavonește, grecește și turcește și eră mândru și bogat și umblă cu povodnici [cal de alai, gardă] înainte domnești, cu buzdugane și cu palușe, cu soltare, tot sârmă la cai; și lui Ștefăniță-vodă îi eră prea drag, și-l ținea prea bine, și tot la masă îl pune și se giucă în cărți cu dânsul și la sfaturi; că eră atunce grămatic la dânsul”⁹. Tot ce știm este că Neculce nu l-a întâlnit propriu-zis pe Nicolae Miclescu, iar Corneliu Bărbulescu confirmă „Biv vel vornicul [Neculce] evocă figura spătarului cu mai bine de douăzeci și cinci de ani după moartea acestuia. Neculce n-a avut niciodată prilejul să se întâlnească cu Nicolae Miclescu, deoarece acesta plecase din Moldova cu câțiva ani înainte de nașterea

cronicarului și când Neculce a sosit în Rusia (1711) împreună cu Dimitrie Cantemir, Milescu murise de trei ani. Desigur însă că în timpul celor doi ani de pribegie pe care i-a petrecut printre ruși, Neculce a auzit adesea vorbindu-se de învățatul și prețuitul său compatriot, ceea ce i-a deșteptat curiozitatea și l-a determinat ca după întoarcerea în Moldova să caute a afla cât mai multe întâmplări din viața Spătarului. De bună seamă că povestirile despre Milescu, adunate în amintirile celor ce-l cunoscuseră ori auziseră vorbindu-se despre el, cuprindeau și inexactități scoase la iveală ulterior, de istorici sau elemente de legendă, izvorâte atât din bogăția de situații și întâmplări puțin obișnuite din viața spătarului, cât și din transmiterea orală a veștilor despre el”¹⁰.

Observăm așadar că nici o informație nu este precisă, nici Ion Neculce nu l-a cunoscut personal, dar în mod sigur o personalitate ca cea a lui Nicolae Milescu nu putea trece neobservată în memoria culturală a acestui popor. A fost o personalitate controversată; controversele au fost atât legate de originea sa, de spiritul nestatornic, de impulsurile spre glorie, dar au existat și controverse legate de opera sa, de autenticitatea ei. În orice caz, Nicolae Milescu a avut un impact deosebit asupra culturii românești și europene, a fost primul poliglot român, primul traducător al Vechiului Testament și poate primul român în China.

Bibliografie selectivă

- MIRCEA ANGHELESCU, *Scriitori și curente*, Editura Eminescu, București, 1982
- VALENTIN BORDA, *Călători și exploratori români*, Editura „Sport- Turism”, București, 1985
- RADU BOUREANU, *Viața Spătarului Milescu*, Editura de Stat, București, 1948
- NICOLAE CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, pref. D. Simionescu, București, 1980
- V. CÂNDEA; D. C. GIURESCU; M., MALIȚA, *Pagini din trecutul diplomației române*, Editura Politică, București, 1966
- ȘTEFAN CIOBANU, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Editura Eminescu, București, 1989
- CONSTANTIN C. GIURESCU, *Nicolae Milescu Spătarul*, Editura Cultura Națională, București, 1927
- V. CÂNDEA, în *Grădina lui Akademos*, Manuscriptum, 67, An XVII, 1987, N2
- PETRE V. HANIȘ, *Studii de istorie literară*, Editura Minerva, București, 1970
- VIRGIL HILT, *Călători și exploratori români pe meleaguri îndepărtate*, Editura Enciclopedică română, București, 1972
- GEORGE IVAȘCU, *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Științifică, București, 1969

- DAN HORIA MAZILU, *Grădina lui Akademos*, Manuscriptum, 67, An XVII, 1987, N2
- DAN HORIA MAZILU, *Noi despre ceilalți*, Editura Polirom, Iași, 1999
- NICOLAE SPĂATARUL MILESCU, *Jurnal de călătorie*, ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, E.S.P.L.A., București, 1956
- NICOLAE SPĂATARUL MILESCU, *Descrierea Chinei*, ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, Editura Minerva, București, 1975
- ION NECULCE, *O samă de cuvinte în Letopisețul țării Moldovei*, Ediție critică de G. Ștrempel, București, 1982
- P.P. PANAITESCU, *Nicolae Milescu Spătarul*, Editura Junimea, Iași, 1987
- ȘTEFAN PASCU, *Nicolae Milescu, umanist și luminist*, în *Steaua*, Cluj, XXVI, 1975, N8
- SEXTIL PUȘCARIU, *Istoria literaturii române, epoca veche, ediția a IV-a*, Editura Eminescu, București, 1987
- RADU ȘTEFAN VERGATTI, *Nicolae Milescu Spătarul, viața, călătoriile, opera*, Editura Paideia, București, 1998
- HENRI ZALIS, *Scriitori pelerini*, Editura pentru turism, București, 1973

TIPARUL EXECUTAT LA TIPOGRAFIA:

www.zven.ro

zven.print@gmail.com

tel./fax: 0345 401 330

mobil: 0765 464 304

str. Gabriel Popescu, nr. 3, Târgoviște, Dâmbovița

Autoarea declară că prezentul volum îi aparține și că nu încalcă drepturile
intelectuale ale niciunei alte persoane. Drept urmare își asumă întreaga
răspundere, conform legislației în vigoare, atât pentru forma,
cât și pentru conținutul volumului de față.
